

2018.

IZDAVAČI:
Arhiv Hercegovine
Muzej Hercegovine
Fakultet humanističkih nauka
Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru

ZA IZDAVAČA:
Mumin Isić
Asim Krhan
Anisa Trbonja-Omanić

REDAKCIJA:
Omer Aksoy (Turska), Dijana Hadžizukić (BiH), Adnan Kadrić (BiH),
Husnija Kamberović (BiH), Mirsad Kunić (BiH), Almir Marić (BiH),
Šerbo Rastoder (Crna Gora) Nadija Rebronja (Srbija), Šaban Zahirović (BiH)

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
Edim Šator

NASLOVNA STRANA:
Bobo Samardžić

DTP:
Edin Džiho

ŠTAMPA:
IC Štamparija Mostar

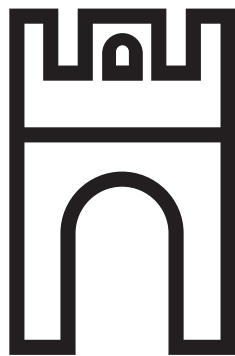
Za štampariju:
Ibro Rahimić

Tiraž: 600

Publikacija izlazi jedanput godišnje.
Objavljivanje ovog broja omogućilo je Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke i
Fondacija za izdavaštvo.

hercegovina
časopis za kulturno
i historijsko naslijeđe

17

Mostar, 2018.

Dilberović Alija

BUK'A MEDRESA U MOSTARU

Sažetak: U periodu osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini došlo je do podizanja obrazovnih ustanova koje su nosile naziv buk'a. Jedna takva buk'a se nalazila i u Mostaru. O ovoj školi pisao je Hivzija Hasandedić, a nakon njega i drugi istraživači koji su se bavili obrazovnim ustanovama grada. Ostalo je, međutim, nepoznato kada je ova ustanova podignuta i čija je to zadužbina bila. Prijepis vakufname Mostarske buke pronašli smo u jednom rukopisu koji se nalazi u zbirci orijentalnih rukopisa Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Na osnovu vakufname mogu se saznati podaci o periodu gradnje, graditelju, karakteru škole i ostali detalji vezani za njeno materijalno izdržavanje. Ova vakufnama može dati doprinos u proučavanju historije školstva i obrazovnih institucija u Mostaru, ali i općenito proučavanju ovih manje poznatih obrazovnih ustanova koje su podizane u našoj zemlji u osmanskom periodu.

Ključne riječi: buk'a, Ahmed-aga sin Abdullahov, Mostar, školstvo u osmanskom periodu, mostarske vakufname, daru-l-kurra, daru-l-hadis.

Uvod

U zbirci orijentalnih rukopisa Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine u Sarajevu čuva se izvjestan broj rukopisa koji potječu iz Mostara. Jedan od tih rukopisa je djelo iz područja epistolografije (*sakk*), a u kojem se nalaze uzorci o načinu pisanja molbi, predstavki, vakufnama i

slično.¹ Osim uzoraka pisanja vakufnama, u rukopisu se nalaze i prijepisi četiri vakufname koje se odnose na Mostar. To su prijepisi dvije Čejvan Čehajine vakufname, vakufname Omer havadže sina Džaferova iz Hadži Baline mahale i prijepis vakufname o izgradnji *časne buk'e u kasabi Mostar*. Ova posljednja je i najznačajnija. U literaturi koja se bavi historijom obrazovanja u Bosni i Hercegovini u osmanskome periodu navodi se da je postojao određen broj obrazovnih ustanova koji su nosili naziv buk'a, a od kojih je jedna bila i u Mostaru. O Mostarskoj buk'i osnovne informacije iznio je Hivzija Hasandedić na osnovu tada dostupnih izvora. Ona je u literaturi poznata kao Buk'a medresa. Pošto je nedostajala vakufnama, ostali su nepoznati podaci o tačnom periodu njene gradnje, graditelju, karakteru škole i ostali detalji vezani za njeno materijalno održavanje. Na osnovu vakufname se sada mogu saznati i ovi podaci koji su nedostajali, te tako dobiti jedna koliko-toliko potpunija slika ove obrazovne ustanove. Također, ova vakufnama može poslužiti kao prilog proučavanju historije školstva i obrazovnih institucija u Mostaru, ali i općenito proučavanju ovih manje poznatih obrazovnih ustanova koje su podizane u našoj zemlji za vrijeme osmanske vladavine.

O pojmu *buk'a*

Riječ buk'a (بقعة) je arapskog porijekla i znači komad tla ili područje, kraj, pokrajina, zemlja, fleka itd., ali i dio zemlje koji se na jedan očigledan način izdvaja od svoga okruženja.² Ova je riječ spomenuta i u Kur'anu kao *el-buk'atu-l-mubâreke* ili blagoslovljeni kraj, a odnosi se na onaj predio na kojem je Bog razgovarao s poslanikom Musaom (Mojsije). Ovaj termin se upotrebljavao u raznim dijelovima islamskoga svijeta, ali je u različitim vremenskim periodima imao različita značenja. Tako se, naprimjer, može naći da se termin buk'a mogao odnositi na više različitih objekata religijskog karaktera, poput turbeta, zavija ili obrazovnih ustanova.³

1 Lavić, Osman, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa NUB BIH*, London-Sarajevo, 2011, 455-461. Riječ je o rukopisu R-185. Djelo je promijenilo više vlasnika, no sudeći po sadržaju, bilješkama i potpisima većinu sadržaja napisale su osobe koje potječu iz Mostara.

2 Nakičević, Omer, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, Sarajevo, 1999, 108.

3 Ipşirli, Mehmet, Buk'a, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 6, Istanbul, 1992, 386-387; dostupno online na <https://islamansiklopedisi.org.tr/buka>

Buk'a u značenju turbeta ili mauzoleja koristi se uglavnom na području Irana. U Iranu danas postoji mnoštvo turbeta i grobnica vjerskih velikana koje nose taj naziv. Te buk'e se mogu naći u samim gradskim središtima ili u udaljenim i ruralnim mjestima, dok se neke od njih nalaze u samom mezarju, a katkada su bile jezgra oko kojih su se razvila čitava nova mezarja. U prošlosti se naziv buk'a nije odnosio samo na grobnice već i na objekte ili kompleks objekata poput medresa, džamija i najčešće sufijskih zavija ili hanikaha. Već u XI stoljeću ovaj termin je u perzijskom jeziku poprimio značenje „svetog mjesta“.⁴ Značajan broj hanikaha, džamija, medresa i turbeta podignutih na području današnjeg Irana su označeni kao buk'e. O tome svjedoče sačuvani epigrafski zapisi o njihovoj gradnji.⁵ Termin buk'a ovdje, po svemu sudeći, ukazuje na samu građevinu, ali, shodno značenju termina, građevinu koja se svojom posebnosti ili značajem izdvaja od drugih u okruženju. Najviše je slučajeva da su ovim terminom označavane sufijske zavije ili hanikasi, te je postepeno došlo do toga da je termin buk'a postao sinonim za sufijsku ustanovu.⁶

Objekti u kojima se njegovao sufijski nauk i način života označavani su različitim terminima. U arapskom govornom području i u jugozapadnom dijelu Irana koristio se termin ribat, a u Horasanu perzijski naziv hanikah, no u ovim područjima pored ovih naziva su korišteni još termini zavija, buk'a, duvejra, pa čak i medresa.⁷ Dakle, termin buk'a se pojavljuje kao naziv, ili jedan od naziva, za sufijsku ustanovu, doduše ne toliko čest kao termini hanikah, tekija i zavija. Najstariji, nama poznati, primjer upotrebe riječi buk'a odnosi se upravo na jednu sufijsku ustanovu koju je podigao perzijski sufija Ebu Ishak Kazaruni (u. 1035) u Kazarunu u blizini Širaza. Ova ustanova je podignuta u X ili XI stoljeću, a uporedo s riječju buk'a korišten je i naziv ribat.⁸ Osim sufijske, ova buk'a je imala i važnu socijalnu funkciju jer je pružala hranu i konačište siromasima i putnicima, ali i vojnu funkciju jer je organizirala povremene vojne pohode na pogranična područja Bizantije. Nakon smrti šejh Kazarunija,

4 Algar Hamid, Boqa, *Encyclopedia Iranica*, VOL IV, fasc. 4, 1989, 356-366; dostupno online na www.iranicaonline.org/articles/boqa-plur. Algar navodi i primjer poznatog perzijskog učenjaka i komentatora Kur'ana Majbudija (XII st.) koji je crkvu u Sani u Jemenu koju je izgradio Abraha nazvao buk'om.

5 O'Kane, Bernard, Tāybād, Turbat-i Jām and Timurid Vaulting, *Journal of Persian Studies*, Vol. 17, 1979, 94.

6 *Ibid.*, 94-95.

7 Karamustafa, Ahmet, *Sufism, The formative period*, Edinburgh University Press, 2007, 121.

8 Algar Hamid, Boqa, 359.

ova buk'a je uključivala i njegovu grobnicu, a već za njegova života njegovi učenici su podigli preko 60 ovakvih ustanova širom Perzije.⁹

Drugo veliko područje, osim Irana, gdje je termin buk'a bio prihvaćen i veoma rasprostranjen je bila Anadolija. Na osnovu epigrafskih zapisa se već od XII stoljeća mogu naći objekti koji su označeni kao buk'e, a bila je riječ o zavijama, grobnicama značajnih sufija i medresama. Najstariji primjer je Yaği Basan medresa podignuta u Niksaru 1157. godine.¹⁰ Također, ima slučajeva da ovaj termin označava konačište ili musafirhanu, poput buk'e Daru-l-Raha podignute u Sivasu (Turska) 1320. godine.¹¹

Vremenom je došlo do toga da se termin buk'a uglavnom počeo odnositi na obrazovne ustanove. Za vrijeme seldžučke vladavine u mnogim gradovima Anadolije podignut je značajan broj buk'a koje su djelovale kao obrazovne institucije. To su bile ustanove koje su se najvjerovatnije nalazile na nivou između medrese i osnovne škole. Obrazovne ustanove takva naziva su se, osim u Anadoliji, mogle naći i u Siriji, Palestini i Egiptu.¹²

Tradiciju gradnji buk'a nastavile su i Osmanlije. Ima primjera da se i u osmanskom periodu ovaj termin odnosio na razne vjerske objekte poput tekije koju je podigao sultan Fatih u Bursi 1479. godine, Ješil džamije u Bursi podignute 1419. godine,¹³ ili Buk'a mesdžida na Rodosu podignutog 1543.

9 Hanif N., *Biographical Encyclopaedia of Sufis: Central Asia and Middle East*, Sarup & Sons, New Delhi, 2002, 432-433.

10 O'Kane, Bernard, *Tâybād, Turbat-i Jām and Timurid Vaulting*, 95.

11 Wolper, Ethel Sara, *Cities and saints: Sufism and transformation of urban space in medieval Anatolia*, The Pennsylvania State University Press, University Park, 2003, 47. U vakufnami se spominje da je buk'a bila namijenjena ljudima vjere (*suleha ehlu-d-din*), siromasima (*fukara*) i potrebitim (*mesakin*), no autorica na osnovu vakufname smatra da se radi o sufijskoj zaviji, pa je riječ *fukara* prevela kao *putujući mistici*, a *mesakin* kao *razni derviši i askete*. Smatramo da ovakav prevod nije adekvatan. Navedeni termini prije ukazuju na socijalno-humanitarni karakter ove buk'e, a ne na sufijski. Moguće je da je ova buk'a kasnije dobila sufijski karakter, no prvobitno to ona nije bila.

12 Ipşirli, Mehmet, Buk'a, 387.

13 Sultan Mehmed Fatih je zapravo obnovio buk'u koju je podigao sultan Bajezid za dervise koji su slijedili tarikata već pomenutog Ebu Ishaka Kazarunija. U hronogramu je navedeno da je ovu buk'u sagradio sultan Bajezid, a da ju je obnovio sultan Fatih 884/1479. godine. U vakufnami sultana Bajezida iz 802/1400. godine spominje se samo naziv zavija (Erzi Adnan, Bursa'da Ishaki dervislerine mahsus zaviyenin vakfiyesi, *Vakıflar dergisi*, sayı II, Ankara, 1941, 424-425). Naziv buk'a za Ješil džamiju nalazi se na kaligrafskom zapisu iznad džamijskih vrata (Kunter Halim Baki, *Kitabelerimiz, Vakıflar dergisi*, sayı II, Ankara, 1941, 439). Ova oba rada su dostupna na <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/202972>.

godine.¹⁴ Izgleda, ipak, da je termin buk'a najvećim dijelom označavao objekat koji je imao obrazovnu svrhu i koji je kao takav imao svoj status unutar obrazovnog sistema.

Obrazovni stepen osmanskih buk'a u XVI stoljeću

U osmanskoj državi sistem obrazovanja bio je stepenovan po djelima koja su se izučavala i po primanjima muderrisa. Najniži stepen su bile *ibtidai haridž* medrese gdje je dnevna plaća muderrisa bila 20 akči. Zatim su dolazile medrese od 25, 30, 40, 50 i 60 akči dnevno, a najviši stepen su bili Sulejmanija i Daru-l-hadis od 60-100 akči dnevno.¹⁵ Kada je riječ o karakteru buk'a, smatra se da su to bile medrese nižeg stepena u kojima je dnevna plata profesora bila niža nego u običnim medresama za otprilike oko 10 akči, i da profesoru kome je dodijeljeno mjesto u buk'i preduvjet za rad nije bio pripravnička služba, *mulazemet*.¹⁶

Postoji više primjera iz XVI stoljeća koji svjedoče da je bilo riječ o obrazovnim ustanovama. Naprimjer, Kızılbey medresa u Ankari označena je buk'om jer je tako navedeno u vakufnami, a u istom gradu bila je i Selimija buk'a također kao obrazovna ustanova. U Egiptu je kadiji fermanom bilo naređeno da mjesto u medresama i buk'ama dobiju osobe koje su učene, a ne nekompetentne. Također, bilo je slučajeva da je isti muderris predavao i u medresi i u buk'i, poput jednog muderrisa koji je predavao u Halepu u Siriji u medresi od 25 akči, a dobio je i mjesto predavača u buk'i Hidžaziji od osam

14 Çelebi, Evliya, *Gunumuz Turkcesiyle Evliya Celebi Seyahatnamesi*, 9. kitab, 1.cilt, Yapi Kredi Yayinlari, Istanbul, 2011, 274-275. U ovom djelu nalazi se još jedan zanimljiv primjer. Çelebija je prilikom posjete Velikoj džamiji u Halepu donio hronogram (tarih) koji je bio ispisan iznad hanefijskog mihraba, jednog od četiri džamijska mihraba, u kojem je bilo napisano da je *izgradnju ove buke naredio Sultan Kalavun*. Dakle, postoji slučaj da je čak i mihrab označen kao buk'a. Kalavun je bio memlučki sultan koji je vladao Egiptom od 1279 do 1290. godine.

15 Nakičević, Omer, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, 32-33, 91-93; Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme Osmanske uprave*, IKC Mostar, 199, 28-30.

16 Ipşirli, Mehmet, *Buk'a*, 387. Student koji završi Sahni seman ili Sulejmaniju, najviše rangirane škole u državi, mogao je dobiti zvanje *mulazima* ili pripravnika i kao takav prijavio bi se kod kazaskera i čekao naimenovanje. To iščekivanje zvalo se *nevbet*. Prvo postavljanje za onoga ko ode u prosvjetu bilo je na nekoj od haridž medresa s plaćom od 20 akči. Dalji napredak zavisio je od njegove sposobnosti (Nakičević Omer, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, 87, 94.).

akči. Sličnih slučajeva je bilo i u Damasku, Hami i Marašu.¹⁷ Kao primjer može se navesti i registar o poslovanju vakufa na području Tokata (Turska) također iz XVI stoljeća. U registru se osim medresa, džamija, mesdžida, zavija i hanikaha spominje i nekoliko buk'a, a koje su bile obrazovne ustanove. To su Emirova buk'a sa platom muderrisa od 10 akči, Buk'a kadije Omera, Daru-l-hadis buk'a sa platom od 5 akči, Kamerije buk'a sa platom muderrisa od 19 akči. Spominje se i Düz Bedreddin medresa, ali u njenom opisu se kaže da je to buk'a s platom profesora od 3 akče.¹⁸ Međutim, o nastavnom sadržaju i duljini obrazovanja u ovim obrazovnim ustanovama nema podataka.

Buk'a medrese u osmanskoj Bosni

S Osmanlijama dolazi do gradnje buk'a i u našim područjima. O njihovom prisustvu i karakteru pisao je Omer Nakičević. On je ukazao na to da je ekonomski element imao odlučujuću ulogu pri podizanju ovih škola i da su to bile veoma jednostavne građevine koje su se uglavnom sastojale od samo jedne prostorije u kojoj su se održavali nastava i predavanja (dershana) i koje nisu imale druge prateće objekte. Prema njegovim istraživanjima, to su bile škole koje su bile na višem nivou od mekteba ili na nivou nižih medresa, ali i je mogla biti riječ i o stručnim školama. Pod pojmom stručna škola misli se na zavode specijalizirane za izučavanje samo jedne grane islamskih nauka, a to su najčešće bili daru-l-hadis, zavod za izučavanje islamske tradicije, odnosno Poslanikovih hadisa, i daru-l-kurra, zavod za izučavanje pravilnog učenja Kur'ana. Po Nakičevićevom mišljenju, buk'a bi, pored ove dvije, bila treća stručna škola, ali je ona bila nižeg ranga u odnosu na daru-l-hadis i buk'a je, ustvari, pripremala učenike za obrazovanje na daru-l-hadisu.¹⁹

Zabilježeno je da su buke postojale u Sarajevu, Banjoj Luci, Nevesinju, Jajcu i Mostaru, a vjerovatno ih je bilo i u nekim drugim mjestima. U Sarajevu je postojala jedna koju je 1562. godine podigao hadži Osman. Osmanski putopisac Evlija Čelebija navodi da se nalazila iznad Careve ćuprije i da je bila veoma posjećena. Ova buk'a izgorjela je u velikom požaru prilikom

17 Ipşirli, Mehmet, Buk'a, 387.

18 Üstek, Fatma, *Tokat Merkez Kazası Vakıf Kayıtları: H. 984 (M. 1576) Tarihli Defter-i Evkâf-ı Rum*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1985, 92-95.

19 Nakičević, Omer, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, 108-111.

napada habsburškog generala Eugena Savojskog na Sarajevo u oktobru 1697. godine, a na njenim temeljima je Ibrahim Misrija podigao drugu predavonicu, dershanu. Plaća predavaču je bila 15 akči.²⁰ Čelebija je spomenuo ovu buk'u u poglavlju o sarajevskim mesdžidima, gdje je naveo da ima 100 mesdžida i buk'a (*mesadžid ve buk'alar*).²¹ Razlog zašto su spomenuti zajedno može biti njihova arhitektonska sličnost, ali i zbog toga što se najvjerojatnije i u buk'ama obavljala molitva. Možda je ova buk'a bila identična *buk'a salihijji*, koja se spominje u jednom dokumentu iz prve polovine XVIII stoljeća, a koja je uništena prilikom spomenutog napada generala Savojskog.²²

U Sarajevu je postojao još jedan objekat koji je označen kao buk'a. Nije bila riječ o obrazovnoj ustanovi, već o mevlevijskoj tekiji koja se nalazila na obali Miljacke. Povodom njene obnove 1782. godine pjesnik Razi je sastavio tarih u kojem se kaže: *Ova je građevina podignuta za dervişe, (Kao) mjesto (buk'a) za molitvu Stvoritelju svjetova*.²³ Ovo bi moglo poslužiti kao dokaz da

20 *Ibid.*, 109-110.; Čelebija Evlija, *Putopis*, Svjetlost, Sarajevo, 1967, 109.

21 Čelebi Evliya, *Seyahatnamesi*, vol. 5, Istanbul, 1315/1897, 431. Ovo djelo je na osmanskome turskom jeziku i može se naći na stranici archive.org/details/evliyaalebisey05evliuoft. Također, u izdanju *Seyahatname* koja je transkribovana na latinično pismo, a koje je kao izvor imala rukopis djela u poglavlju o sarajevskim mesdžidima, navedeno je da ima 100 mesdžida, buk' a i zavija. Riječ zavija nije spomenuta u izdanju iz 1897. godine. Navedimo i primjer beogradskih mesdžida iz istog transkribovanog izdanja. U beogradskom Donjem gradu je Čelebija imenovao nekoliko mesdžida od kojih su neki označeni kao mesdžidi, neki kao buk' e, a neki kao zavije (Čelebi Evliya, *Evliya Celebi Seyahatnamesi*, 5. kitab, Yapi Kredi Yayinlari, Istanbul, 2001, 191, 218). U prijevodu *Putopisa* ovo su sve bili mesdžidi, a tako je i u izdanju iz 1897. godine na osmanskome turskom.

22 Popara, Haso, „Zaboravljeni muderris, muftija, munla, vaiz i vakif Ahmed ibn Mustafa Logavija 1650?-1717.“, *Anali GHB* 2017; 46 (38), Sarajevo, 2017, 138.

23 Mujezinović, Mehmed, „Musafirhana i tekija Isa-bega Ishakovića u Sarajevu“, *Naše starine*, III, 1956, 246. Potrebno je, također, spomenuti i podatak da je u vakufnami bosanskog sandžak-bega Firuz-bega, koji je bio na toj dužnosti od 1505. do 1512, navedeno da je on podigao jednu buk'u koja je bila musafirhana. Vakif je odredio „da se izgradi časna buk'a za putnike koji dolaze i odlaze i za druge na mjestu gdje treba, a da se ostatak nakon završetka gradnje buk' e za hranu siromašnim i ubogim, putnicima i drugim“ (Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskoj ejaletu za vrijeme Osmanske uprave*, 159-160). Ova vakufnama je, izgleda, napisana u periodu dok je on bio na dužnosti u Bosni, no nejasno je da li je ova buk'a podignuta u Sarajevu. Među Firuz-begove vakufe u Sarajevu nabrajaju se medresa, mesdžid, hamam, kuće i dućani, ali ne i buk'a, odnosno musafirhana. Ako je ona zaista podignuta u Sarajevu, onda bi to bila najstarija buk'a u našim krajevima i to ne bi bila obrazovna ustanova. Recimo i to da se u spomenutom registru vakufa iz Tokata iz XVI stoljeća spominje i vakuf Firuz-bega. U tom gradu on je 1485. godine podigao i uvakufio jedan hamam. Od prihoda su isplaćivani službenici vakufa, zatim je trebalo poslati svake godine 500 akči u Medinu i ondje ih podijeliti, a ostatkom prihoda bi raspolagali mutevelije vakufa Firuz-begove džamije u Istanbulu i medrese u Havzi.

se i u našim krajevima prilikom sastavljanja tariha koristio termin buk'a, koji je označavao različite vjerske objekte, a u ovom slučaju jednu tekiju.

Buk'u u Banjoj Luci podigao je Ferhad-paša Sokolović 1587. godine u blizini svoje džamije. To je bila jedna prostorija predavaonica u kojoj je muderris trebao biti hatib ili imam džamije. Vakif je odredio da predavač ima dnevnu platu u iznosu od 15 akči, a kasnije je vakufnamom odredio da kada se vakufski prihodi povećaju da se na tom prostoru podigne medresa od 12 soba i da se muderrisu isplaćuje 25 akči dnevno, ali i da navedena učionica buk'a dalje nastavi služiti kao daru-l-hadis.²⁴

Jedna buk'a postojala je i u Jajcu. To je Hadži Mehmedova medresa ili Buk'a. Podigao ju je hadži Mehmed Jajčanin koji je ostavio vakuf iz čijih su se prihoda plaćali profesori i drugi službenici ove škole. Ova buk'a se nalazila u tvrđavi i jedini poznati muderris bio je Hasan-halifa koji je na ovu dužnost postavljen sultanskim beratom početkom džumade-l-ahira 1103, odnosno u februaru 1692. godine.²⁵

U Nevesinju je Ali-efendija sin hadži Muhammedov prije 1044/1635. godine podigao daru-l-kurra, koji se spominje i kao buk'a. To je bila škola za izučavanje pravilnog učenja Kur'ana na čijem se čelu nalazio šejhu-l-kurra s platom od 20 akči dnevno, a peterica učenika su dobijala 2 akče dnevno.²⁶ U vakufnami, međutim, termin buk'a se ne spominje, već samo daru-l-kurra.²⁷ Ipak, ova će škola biti poznata kao buk'a. Tako je poznati Nevesinjac Šaban sin Velijuddinov, dok je bio egipatski kadija, uvakufio oko 1640. godine jedno djelo za učenike i ulemu u kasabi Nevesinju i uvjetovao da se to djelo čuva u buk'i koju je podigao pomenuti Ali-efendija sin hadži Muhammedov.²⁸ Evlija

24 Nakičević, Omer, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, 110-111; Kasumović Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme Osmanske uprave*, 206.

25 Mujezinović, Mehmed, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, sv. II, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1998, 276.

26 Hasandedić, Hivzija, *Spomenici islamske kulture u istočnoj Hercegovini*, El-Kalem, Sarajevo, 1990, 134.

27 AHNK, R-51, fol. 56/b, 57/a, 57/b.

28 Ramić, Jusuf, *Bošnjaci u Egiptu u vrijeme tursko-osmanske uprave*, El-kalem, Sarajevo, 2012/1433, 56; Dobrača Kasim, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, sv II (drugo izdanje), London - Sarajevo, 1423/2002, 306. Autor u svome djelu ovu buk'u, za koju kaže da je bila daru-l-kurra i daru-l-hadis, naziva i tekijom. Rečeno je da buk'a označava i ovu sufijsku ustanovu, no u ovom slučaju to ne može biti tačno. Nevesinjska buk'a je bila samo daru-l-kurra i daru-l-hadis, a ne tekija. On se vjerovatno poveo za prijevodom bilješke kadije Šabana donesen u Katalogu u kojoj je riječ buk'a prevedena kao tekija, a nakon nje stavljen znak pitanja i u zagradi napisana riječ buk'a.

Čelebija je prilikom prolaska kroz Nevesinje zabilježio da se ova ustanova nalazila u jednoj prostranoj zgradi pod velikom kupolom u blizini harema Veli-agine džamije i da je to bila daru-l-kurra i daru-l-hadis.²⁹ Pošto se u vakufnami daru-l-hadis ne spominje, vjerovatno je on uspostavljen nešto kasnije.

Dileme u vezi s Mostarskom buk'a medresom

U Mostaru je prema dostupnim izvorima postojala samo jedna buk'a, a o njoj je osnovne podatke donio Hivzija Hasandedić. On je napisao da je na uglu Karađoz-begove i Glavne ulice osnovana, ne zna se koje godine, ali prije 1800, ustanova za izučavanje Kur'ana koja se zvala Daru-l-kurra, a koja je posljednjih decenija XIX stoljeća bila poznata kao Buk'a medresa. Ova ustanova je imala četiri prostorije i veliko dvorište koje se prostiralo sve do Karađoz-begove medrese. Nije poznato čija je zadužbina, ali postoje indicije da je podignuta iz sredstava Karađoz-begovog vakufa jer se nalazi u blizini njegove džamije i medrese. Medresa je radila sve do 1907. godine. Njen posljednji muderris bio je Mustafa Dizdar. Zgrada ove Buk'a medrese je adaptirana 1913. godine, ali je sačuvan njen prvobitni izgled, čak je sačuvana i kupola glavne prostorije. U zgradi Buk'e radio je i jedan mekteb sve do 1910. godine.³⁰ Kao izvor su Hasandediću poslužili vakufnama Mahmud-efendije Ćišića iz 1848. godine u kojoj se spominje Buk'a kao jedna od četiri mostarske medrese za koje je ovaj vakif ostavio sredstva za održavanje, i dokumenti Vakufskog povjerenstva Mostar iz 1907. i 1913. godine u kojima se spominje adaptacija Buk'a medrese.

Kod kasnijih istraživača došlo je, međutim, do poistovjećivanja spomenute Buk'e s mostarskom medresom Ibrahim-efendije Roznamedžije. Tako je Omer Nakičević napisao da je Buk'u u Mostaru podigao Roznamedži Ibrahim-efendija, a to je daru-l-kurra i daru-l-hadis zvana Buk'a medresa u Karađoz-begovoj mahali.³¹ Da je poistovjećivanje ove dvije medrese pogrešno, dokaz je vakufnama Mahmud-efendije Ćišića u kojoj je navedeno da je vakif određena sredstva namijenio za Karađoz-begovu medresu i šadravan

29 Hasandedić, Hivzija, *Spomenici islamske kulture u istočnoj Hercegovini*, 134.

30 Hasandedić, Hivzija, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, IKC Mostar, 2005, 93.

31 Nakičević, Omer, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, 111. Pozivajući se na ove Nakičevićeve navode, to je isto ustvrdio i Ismet Kasumović u dijelu u kojem je navodio mostarske medrese (Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme Osmanske uprave*, 197).

ispred nje, za medresu koja se nalazi u rahmetli Roznamedži hadži Ibrahim-efendijinoj mahali, za medresu poznatu kao Buk'a koja se nalazi u Karađoz-begovoj mahali a koja je izvorno bila daru-l-kurra, za novoizgrađenu tevfik? medresu koja se nalazi u Hadži Balinoj mahali.³² Riječ je, dakle, o dvije različite medrese koje se nalaze u dvjema različitim mostarskim mahalama. Također, iz dokumenta Vakufskog povjerenstva kojeg je Hasandedić koristio kao izvor saznaje se da je Vakufsko-mearifski saborski odbor u Sarajevu odbio zahtjev mostarskog Vakufskog povjerenstva za nadogradnju Buk'a medrese i naložio da se spomenuta medresa ima pretvoriti u dućane. Naloženo je da se u tu svrhu probije zid medrese i naprave vrata prema Glavnoj ulici.³³ Dakle, u Buk'u se ulazilo iz Karađoz-begove ulice, te je zato i navedeno da se nalazi u spomenutoj mahali. Te dvije prostorije od kojih su napravljeni dućani su bile predavaonice koje su, vjerovatno, do tada imale prozore koji su gledali na Glavnu ulicu.

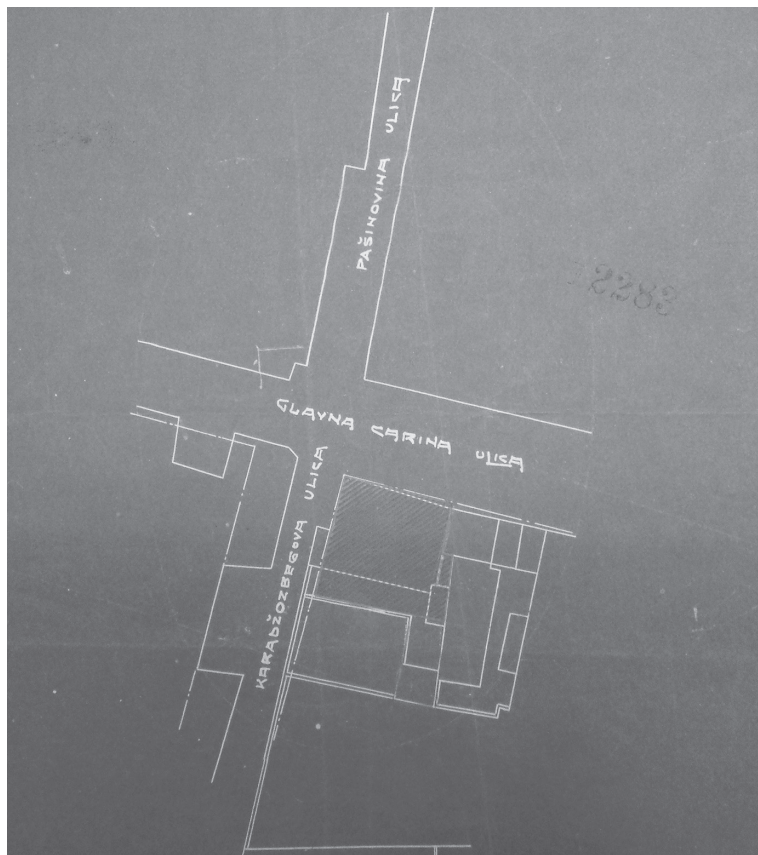
Poznato je, također, da je u Buk'i predavao i poznati mostarski učenjak Ibrahim Opijač (u. 1724). Taj podatak se nalazi u bilješci koju je Opijač ostavio u jednom rukopisu gdje je naveo da je u mjesecu ramazanu 1128, odnosno u avgustu 1716. godine, počeo raditi kao muderris u Buk'i i naveo djela po kojima je predavao.³⁴ Ova bilješka je ujedno i najstariji pomen na Mostarsku buk'u. Dodatne podatke o ovoj školi iznio je Jusuf Mulić prema kojima se Buk'a medresa od početka austrougarske vladavine do kraja 1907. godine vodila u

32 GHB, Sidžil vakufnama, br.1, str. 49, red. br. 298. Termin daru-l-kurra se odnosi na Buk'u, a ne na Roznamedžijinu medresu. Zanimljivo je da je u originalu vakufname napisano da se ova posljednja novoizgrađena medresa nalazila u Hadži Balinoj mahali, a ne da je to bila Hadži Balina medresa kako je to navedeno kod Hasandedića, a što su kasnije preuzeli svi kasniji autori koji su pisali o obrazovnim ustanovama Mostara. Postavlja se pitanje da li je Hadži Bali uopće sagradio medresu, odnosno da li je ona izgrađena iz sredstava njegova vakufa i da li je nosila taj naziv? Ta je medresa, izgleda, dobila taj naziv jer se nalazila u spomenutoj mahali. Ko ju je zaista sagradio nije poznato. Istina, u Čišićevoj vakufnami spominje se i medresa u Roznamedžijinoj mahali, a ne naziv medrese. Međutim, medresa pod tim nazivom spominje se već polovinom XVII stoljeća, baš kao što se spominje i kao Roznamedžijin hanikah.

33 Arhiv Vakufskog povjerenstva Mostar, 980/1913

34 Omer, Mušić, „Ibrahim Opijač Mostarac“ *POF*, X-XI, Sarajevo 1961, 32. Šabanović, Hazim, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973, 441. Opijač je naveo da se Buk'a nalazi na mjestu koje se naziva Tepa. U Mostaru su postojale Velika tepa, koja je obuhvatala područje oko Čejvan Čehajine džamije, i Mala tepa, koja i danas postoji. No, postoji mogućnost da se Tepom zvao veći dio Titove (Glavne) ulice. Na tu mogućnost lociranja područja tog naziva ukazao mi je i gosp. Šemsudin Serdarević koji se bavi istraživanjem kulturne historije Mostara.

svim statistikama muslimanskih škola. U nju je 1907. godine, kada je prestala s radom, bilo upisano 24 učenika.³⁵

Vakufnama Mostarske buk'e

Prijepis Buk'a vakufname nalazi se u rukopisu R-185 na listovima fol. 30/a, 30/b i 43/b. Prvi list vakufname se nalazi na fol. 43/b, a ostatak na 30/a i 30/b. Do razmještanja listova došlo je sigurno prilikom uvezivanja rukopisa.

³⁵ Mulić, Jusuf, *Muslimanske škole u Mostaru (1554-1945)*, Sarajevo, 2017, 154-156. Mada Mulić koristeći Hasandedićeve podatke ispravno identificira Buk'u medresu, ipak navodi da je Roznamedžijina medresa bila daru-l-kurra. Također, opisujući zgradu Buk'e piše da ona nije imala sobe za smještaj sufija, odnosno učenika. Ovaj termin je neprikladan za učenike koji su pohađali ovu školu jer Buk'a nije bila sufijska ustanova.

Vakufnama je napisana na arapskom jeziku, a, sudeći po rukopisu, prepisao ju je mostarski kadija Mustafa sin Muhammedov, koji je prepisao i vakufnamu Omer Havadžić iz Hadži Baline mahale. Vakufnamu je ovjerio Zekerija sin Bajramov vojni kadija Rumelijskog vilajeta. Prvi dio vakufname se sastoji od uobičajene zahvale Bogu, donošenja blagoslova na Poslanika Muhammeda, njegovu porodicu i njegove ashabe, te se govori i o vrijednosti i značaju vakufa. Zatim se navodi:

da je umrli Ahmed-aga sin Abdullahov poznat kao Sekban-baša kada je shvatio da je ovaj niski svijet prolazan i boravište smrti i stanište nevolja i kada se sam posvjedočio u njegovu prolaznost i tragove nestanka ostavio trećinu svoga imetka u iznosu od tri stotine hiljada dirhema i pedeset hiljada dirhema i predao ga dok je bio živ muteveliji koga je odabrao da bude onaj koji će raspolagati vakufom i koji će ispoštaviti njegove odredbe. Za muteveliju vakufa postavio je ponosa sličnih i akrana Mustafa-bega sina Oručeva koji je sin njegove sestre. Odredba vakifova, neka je na njega Allahova milost, je da navedenu uvakufljenu sumu koristi na najbolji način pridržavajući se zakona na dozvoljen način, i na način da neće biti pomiješan sa kamatom i kao što je to uobičajeno u zemlji. Određuje se da za svakih 10 dirhema datih u interes dobije po jedan dirhem ni manje ni više od toga i da tu bude uz prisustvu mutevelije, nazira, katiba i džabije. Odredba je da se posluje sa osobama stalno nastanjenim, a ne sa vojnicima i putnicima i s onima koji su poznati po odugovlačenju vraćanja duga, a pogotovo ne s onima koji su poznati po upropštavanju imetka. On će uzimati od dužnika jak zalog i tražiti sigurna jamca ili će se zadovoljiti sa jednim od to dvoje, već prema prilikama. Dug će posvjedočiti svjedoci čina. Nakon što će se voditi računa o ovim odredbama i što će se čuvati ovih pravila, onda će se od onoga što mu Allah podari svojom blagošću i dadne od zarade i povećanja raspodijeliti na sljedeće strane koje će se spomenuti:

A to je da je odredba pomenutog umrlog vakifa, neka je na njega milost Vladara Vječnoga, da se od preostalih sredstava od uvakufljene sume u kasabi Mostar u Rumelijskom vilajetu izgradi zgrada časne buk'e koja će se sastojati od dvije prostorije. Određuje

se da jedna prostorija bude daru-l-kurra za siromašne učenike koji će se podučavati pravilnom učenju Kur'ana, a druga prostorija da bude daru-l-hadis za učenike koji se žele podučiti racionalnim i tradicionalnim naukama. Za muderrisa u pomenutom daru-l-hadisu postaviti će se Muhammed čelebija sin Kurdov. Nakon njegove smrti neka se na mjesto muderrisa postavi jedan učenik čovjek koji će biti čvrst u znanju i od kojeg se može okoristiti. Zatim, određuje se da se u daru-l-kurra postavi šejh koji će biti vješt u umijeću učenja Kur'ana Veličanstvenog po tertilu i tedžvidu i podučavati učenike Kur'anu Uzvišenom uzimajući u obzir na pravila mehkog i krupnog izgovaranja. Zatim, uvjet vakifov je da se čuva dobit od pomenutog interesa koji iznosi jedan dirhem dnevno i da se od toga plati muderrisu i šejhu po dvadeset dirhema dnevno. Zatim se određuje da se svakom od osmerice učenika, od kojih četverica učenika pohađaju daru-l-kurra, plati jedan dirhem dnevno. Osobi koja će biti bevvab i koja će zaključavati i otključavati kapije ove dvije prostorije i koji će prostirati i čistiti prostirke platiti će se jedan dirhem dnevno. Muteveliji vakufa platiti će se 12 dirhema dnevno, katibu pet dirhema dnevno, naziru jedan dirhem dnevno. Dužnost tevljata, kitabeta i nazareta obavljaće pomenuti Mustafa-beg i biće u njegovim rukama i upravljaće njima kako želi i da isplaćivanje plata onima kojima treba platiti bude u njegovim rukama. Zatim se određuje da plata džabiji vakufa iznosi tri dirhema dnevno, i dužnost mu je da čuva 25 000 hiljada dirhema i 500 dirhema od osnovne imovine i od te svote svaki treći mjesec isplaćuje plate. Sve dužnosti koje su vakufnamom određene muteveliji osim dužnosti nazareta obavljaće potomci mutevelije te potomci potomaka sve dok ne izumru, a nakon njih potomci Pervana, Alemšaha i Hafse koji su djeca vakifove tetke, te potomci njihovih potomaka sve dok ne izumru. Dužnost nazareta nakon smrti mutevelije obavljat će kadija, a dužnost tevljata nakon izumiranja pomenutih predat će se jednoj povjerljivoj osobi koja će biti stabilna i pouzdana koja neće biti sklona nedozvoljenom i daleko od grijeha, a kitabet će se predati osobi koja poznaje propise računanja i pisanja i koji se boji Allahove kazne na Dan kada će ljudi polagati račun, i koji će

u svoj defter upisivati i malo i veliko, i neće ništa zanemariti. Sve ovo od uvjeta i pravila vakufa potvrđeno je pred časnim sudom od strane ponosa sličnih i ajana Jusuf čauša sina Muhammedova, Bali subaše sin Ahmedova, Ahmed subaše sin Abdullahova i pred ponosom akrana Oruč-begom sinom Balije koji je od strane časnog suda postavljen za tutora malodobnoj djeci umrlog vakifa Muhammedu, Mustafi, Aiši i Hatidži.

Kadija je, nakon što je provjerio da li postoje uvjeti potrebni za uvakufljenje donio presudu o valjanosti uvakufljenja i obavezi pridržavanja pod navedenim odredbama, u pojedinostima i u cjelini. Presuda je punovaljana i zasnovana na šerijatu. Sadrži sve ono što treba da se nađe da bi presuda bila zakonita. Tako je sve što je spomenuto, što je uvršteno u tekst, što objašnjeno i napisano, punovaljan vakuf, zasnovan na stavu imama mudžtehida, neka je na njih sve Allahovo zadovoljstvo, zasnovan na šerijatu, obavezi pridržavanja i svjesno proveden u sidžil shodno šerijatskim odredbama. Nedopustivo da se isto poslije toga iskrivljuje, anulira ili mijenja. Zato, onaj ko to izmijeni, a zna kako glasi, pa grijeh pada na one koji to mijenjaju; a Allah, zaista, sve čuje i sve zna. Vakifu pripada nagrada od Živog, Darežljivog i Plemenitog. Posvjedočenje se desilo i napisano u prvoj dekadi mjeseca rebiu-l-evvela godine hiljadite.

Svjedoci:

Uzor plementih Ferhad-aga; Ponos drugova Mustafa buljukbaša; Mevlana Ahmed sin Muradov, muderris; hadži Mustafa sin Muradov; Muhammed-baša radžil; Sulejman sin Abdija; Jusuf sin Sulejmanov; Hasan sin Husreva; Muhammed-beg, bevvab radžil; Muhammed-beg, bevvab Sultani; Muhammed-beg sin Ibrahimov; Muslihuddin sin Sinanov.³⁶

36 NUB BIH, R-135, fol. 43/b, 30/a i 30/b. Priređivač Kataloga je, opisujući dio vakufname na fol. 30/a i 30/b, napisao da je to „Fragment prepisa vakufname na arapskom jeziku, koja se odnosi na Mostar od nepoznatog vakifa. U prepisu nedostaje početak pa je teško odrediti kome pripada. Vakufnamom vakif određuje dvije prostrane kuće u Mostaru za škole kiraeta i hadisa“. On je ovu vakufnamu naslovio kao: Waqfnama-i qasaba-i Mostar. Opisujući fol. 43/b na kojem se nalazi početak vakufname, priređivač je napisao da je to „druga vakufnama o uvakufljenju novca. Novac je uvakufio Ahmad-aga b. Abdullah سكبان باشي“.

عليه رحمة الملك القدوس ان يني ما ياتي من ثلث ما بعد المصنف الموقوف المذكور بقعة شريفة رفيعة البنيان مختلفة
 على بيتين في قبعة موسسة من قصبات ولاية روم على المعوزة وعين ان يكون بيت واحد من البيتين المذكورين
 واراقرء الحاشي قراءة القرآن من الفقراء والاخر دار الحديث للطلبة المستفيدين الراغبين في العلوم العملية والفنية
 فبعد ما اياهم من يكون مدرسا بدار الحديث المذكور في الايام المعصودة المعينة للتفصيل وشهد المدرسين هؤلاء
 محمد علي بن قور مدام في قيد الحياة ثم بوجه الى حل عالم ارفع في باب الافادة والاستفادة ما به في امر الافادة والاستفادة
 وعين ان يكون رجل ما به في قراءة القرآن المجيد على وجه ترتيل والتجويد شيئا بدار الفقراء يعلم الطالبين القرآن العظيم
 مراعي ما يجب رعاية من الترتيق والتفهم وشهد الواقف ان يحفظ من الربح المذكور درهم بومي لابل المرمية ويدفع
 منه لكل واحد من المدرسين عشرة درهما بوميا وعين ان يدفع الى غانية من الطلبة اربعة منهم في طلبه القرآن
 لكل واحد منهم درهم بومي والى رجل اخر يكون بولانا فيخلق باب البيت المذكورين وينتجما وينتجى الجبر ويكتب
 قامة الاجناس درهم بومي ويدفع الى متولى الوقت اثني عشر درهما بوميا والى كاتبة خمسة دراهم بومية والى ناظره
 درهم بومي وشروط التولية والكتابة والنظارة جميعا لمعطى بيك المذكور وجعله قائما مقامه فيكون يده ينفعل ابر
 ما شاء ويكون عزل المترتبة ونفسهم بيده وعين لوقفه جانيا مستقما يكون وطينة ثلثة دراهم بومية وشروط
 ان يحفظ خمسة وعشرون الف درهم وجميعه مائة درهم من اصل المال ويدفع منه الغايب في كل اسر سنة
 اشهر وشروط جميع ما كان شرطه للمتولى المذكور سوى النظارة لاولاد المتولى الموقوف واولاد اولاد الالف من ثم
 لاولاد برونه وثلثه وحفصه الذين هم اولاد حال الواقف الموقوف واولاد اولادهم الى الالف من ثم وشروط النظارة
 بعد وفاة المتولى للفقراء وبعد انقراض المذكورين بوجه التولية الى رجل عين ذي اري صدين ماهون الميل الى الحرم
 مصون الخليل عن الترحال لانهم والكتابة الى رجل عارف بتواين الرقم والكتابة فاضل من غدا بانه يوم يوم الحساب
 يكتب في دفتره كل قليل وكثير ولا يهلك شيئا من نقيه وتطهير ولقد ثبت جميع ما قبل من اصل الوقت وشهد اليه
 وقبوه وضوابطه حيث شهد بذلك في مجلس الشرح الشريف المصون على التغير والتوفيق منفاخر الامايل والاحيان
 يوسف جاوش ابن محمد وباه صوبه بن احمد واحمد صوبه بن احمد بن عبد المجهر بن محمد الاقران اوج بيك بن باي المصنوب
 وصيا عن قبل الشرح الشريف على الاولاد الصغار المرحوم المرحوم المدعو بن محمد ومطفي وعاشا وصديق بوب لغوي بيك
 وعقيب الاستشهاد الصغار بن محمد ومطفي بيك البوسعي المحض المذكورين ثوبا صديقا شريفا فلما ظهر وتبين وتحقق وتبين
 لدى المولى الحاكم الفاضل الشريف الخراج المال الصديقي ناصر شريعة الفقراء ماضي المحبة البديعة مظهر كفاية العلماء
 في الاسلام شمس الائمة محمد الحج على كفاية ابراهيم الصديق الموقوف اعلم الكتاب بنو قبة الشريف المصنف على باب بشرية اليهود
 المذكورين ومجهر بن اوج بيك لغوي مشهور ان ثلث ممتلكات المرحوم المذكور وان يجمع ما قبل من اصل الوقت

Vakufnama je, dakle, napisana početkom mjeseca rebiu-l-evvela 1000. godine, što odgovara decembru 1591. godine. Pošto je u vakufnami navedeno da se buk'a treba izgraditi, to znači da je ona podignuta nekada te hiljadite hidžretske godine, odnosno koncem 1591. ili vjerovatnije 1592. godine. Ova buk'a je bila jedna zgrada koja se sastojala od dvije prostorije. Ako se ovaj opis iz vakufname uporedi s Hasandedićevim podacima o Buk'a medresi, odnosno sa građevinom koja i danas postoji na uglu Karadoz-begove i Titove ulice, moglo bi se sa sigurnošću reći da je ovdje riječ o istom objektu.

U prijevodu vakufname smo naveli da se zgrada buk'e sastojala od dvije prostorije, a Hasandedić je naveo da je Buk'a imala četiri prostorije. No, u vakufnami je upotrebljena riječ *bejt*, koja znači kuća, ali koja bi se u ovom slučaju mogla prevesti, osim kao prostorija, i kao odaja ili krilo. Jedna prostorija, *bejt*, (odaja/krilo) u zgradi sastojala se od dvije sobe od kojih je ona veća u koju se danas ulazi s Glavne ulice služila za održavanje nastave. To je slučaj i sa drugom prostorijom (odajom/krilom) koja je, također, imala dvije sobe, veću predavaonicu i jednu manju. Obje prostorije su bile pod jednim krovom.³⁷

O vakifu Mostarske buk'e

Buk'a je zadužbina Ahmed-age, sina Abdullahova, koji je bio poznat kao Sekban-baša. Na osnovu njegove titule može se zaključiti da je vakif pripadao vojnom staležu. Sekbani su bili poseban rod osmanske vojske koji je bio

³⁷ U vakufnami je napisano *bunjan* (بنيان) što znači zgrada ili građevina, a za prostorije korišten je termin *bejt* (بيت). Ako bi se doslovno prevodilo, onda bi buk'a bila građevina ili zgrada koja se sastojala od dvije kuće. Riječ *bejt* se najčešće prevodi kao kuća, pa je priređivač Kataloga preveo ovaj dio vakufname kao da su daru-l-hadis i daru-l-kurra smješteni u dvije prostrane kuće. Međutim, pravilnije je, smatramo, u ovom slučaju riječ *bejt* prevesti kao prostorija, a možda i kao odaja ili dio ili krilo. Razlog tome je ne samo što nam je poznat izgled zgrade Buk'e koja i danas postoji već i podaci koje su iznijeli Ines Aščerić i Yilmaz Kurt i Hatice Oruç u svojim radovima o Isa-begovoj zaviji u Sarajevu prilikom prevođenja ovoga termina spomenutog u Isa-begovoj vakufnami iz 1462. godine. Vakufnama ove zavije je napisana na arapskom jeziku i, također, koristi se termin *bejt*. U vakufnami se kaže da je Isa-beg podigao zaviju koja se sastojala od tri *bujut*, što je plural od riječi *bejt*. Aščerić i Kurt i Oruç zaključili su da je ovu riječ pravilnije prevesti kao krilo ili soba, a ne kao kuća, kako su uradili neki autori. Zavija se nije sastojala od tri kuće, već je bila jedna građevina koja se sastojala od tri krila kako je napisala Aščerić, odnosno tri sobe kako su preveli Kurt i Oruç. Na starim fotografijama Sarajeva vidi se da je Isa-begova zavija bila jedan objekat sastavljen od tri krila ili dijela. (Aščerić, Ines, „Neke napomene o problemima iz historije Isa-begove tekije“, *POF* 52-53, Sarajevo, 2004, 339-341; Kurt Yilmaz, Oruç Hatice, „Isa-begova tekija/mevlevihana u Sarajevu“, *Znakovi vremena*, dvobroj 39/40, Sarajevo, 2008, 111.)

sastavljen od dobrovoljaca koji su potjecali uglavnom iz seoskih područja. Te su sekbanske odrede od druge polovine XVI stoljeća Osmanlije formirali u nuždi, zbog stalnog ratovanja na raznim frontovima.³⁸ Ahmed-aga je sigurno bio zapovjednik, baša, jedne takve jedinice formirane s područja okolice Mostara. U opširnom popisu stanovnika Mostara iz 1585. stanovnika u kojem su imenima i titulama i zanimanjima navedeni stanovnici grada iz te godine u dvije mostarske mahale navedena su četverica Ahmeda čiji su očevi nosili ime Abdullah. Jedan je bio stanovnik Hadži Huseinove mahale, a trojica stanovnici Mahale janjičara i spahija. Ova zadnja trojica su stanovali u mahali koja je dobila ime po pripadnicima vojnog staleža, ali nijedan od njih nije nosio titulu age, te je stoga teško sa sigurnošću reći da je jedan od ovih bio vakif Ahmed. Međutim, ime jednog Ahmed-age spominje se u vezi zemina koji se zvao Zgon, a nalazio se u okolini Mostara. Zabilježeno je da je to zeamet Ahmed-agin.³⁹ Vlasnici zeameta su bili starješine timarnika, a timarnici su bili posadnici tvrđava koji su većinom bili vojnici. Pošto je Ahmed-aga, sin Abdullahov, shodno svojoj tituli bio vojni zapovjednik, onda je ovdje po svemu sudeći riječ o njemu. Pomen na njega nalazi se, smatramo, i u šehrengizu mostarskog pjesnika Adli-čelebije.⁴⁰ Adli je opisujući mostarske uglednike spjevao sljedeće stihove:

*Edželski top sruši zid života Ahmed-agina
Iz tvrđave tijela istjera pticu života njegova.*

Ovaj šehrengiz je napisan 1000. godine (1591/1592), dakle iste godine kada i vakufnama prema kojoj Ahmed-aga nije bio među živima, te je vrlo vjerovatno da je upravo ovaj Adlijev Ahmed-aga identičan osobi koja je podigla Mostarsku buk'u. On je sasvim sigurno spadao među ugledne i dobro poznate građane Mostara. Navedeno ime Ahmed-aginog oca je Abdullah, a poznato je da su osobe koje su prihvatale islam, nemuslimanska imena svojih očeva označavali tim imenom (sa značenjem Božiji rob). To je bio naročito

38 Taslidža, Faruk, *Bosanski ejalet u doba Bečkog rata (1883-1699)*, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke/znanosti, Mostar, 2017, 17.

39 Aličić, Ahmed, *Opširni katastarski popis za Oblast Hercegovu iz 1585. godine*, sveska II, Dobra knjiga, Sarajevo, 2014, 281-282; Čar-Drnda, Hatidža, *Nastanak Mostara, njegov urbani i demografski razvoj do kraja 16. stoljeća*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 162.

40 Hadžiosmanović, Lamiya – Trako, Salih, Šehrengiz Adli Čelebija o Mostaru, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 35/1985, Sarajevo, 1986, 105; Kadrić, Adnan, *Mostarski bulbuli*, Fondacija „Baština duhovnosti“, Mostar, 2012, 150.

slučaj u gradskim sredinama.⁴¹ Prema tome, Ahmed-aga je bio muslimanski rodonačelnik svoje porodice.

Iz vakufname se dalje saznaje da je iza vakifa Ahmed-age ostalo četvero maloljetne djece, da je njegova sestra bila udata za Oruč-bega sina Balijeva koji je postavljen da preuzme brigu nad njegovom djecom, a čiji je sin Mustafa-beg postavljen za muteveliju njegova vakufa. Za održavanje vakufa nisu uvakufljeni dućani, posjedi ili neka druga dobra kako je to bilo uobičajeno kod nekih drugih vakufa. Ovaj vakuf je bio čisto novčani i iznosio je 350 000 dirhema. Od toga novca je trebalo podići zgradu buk'e i trebao je biti stalno u opticaju čime bi se finansirale dužnosti osoba propisanih vakufnamom.

Funkcioniranje Mostarske buk'a medrese

Ahmed-agina Buk'a je bila jedna zgrada koja se sastojala od dvije prostorije u kojoj su bile smještene dvije škole. Prva je bila daru-l-kurra, gdje se podučavalo pravilnom učenju Kur'ana, namijenjena, kako je navedeno, siromašnim učenicima, a druga daru-l-hadis, odnosno ustanova za proučavanje islamske tradicije. Nastava se odvijala u dvjema predavaonicama koje su i danas vidljive, a u jednoj od njih još uvijek se nalazi unutarnja kupola. Učitelj u daru-l-kurra nosio je naziv šejha, što dolazi od titule šejhu-l-kurra, starješine ili učitelja učača Kur'ana, a na čelu daru-l-hadisa bio je muderris. Plaća muderrisu i šejhu Buk'e iznosila je po 20 dirhema dnevno. Vakif je dalje odredio da osmerica učenika Buk'e trebaju dobijati jedan dirhem dnevno. Četverica učenika pohađala su daru-l-hadis, a četverica daru-l-kurra. Dužnost vratara (bevva) i osobe koja se brinula za čistoću (ferraš) je, izgleda, trebala obavljati jedna osoba čija je plata iznosila jedan dirhem dnevno. Upravitelj vakufa (mutevelija) je dobijao 12 dirhema dnevno, pisar (katib) pet dirhema dnevno, nadzornik (nazir) jedan dirhem dnevno i ubirač vakufskih prihoda (džabija) tri dirhema dnevno. Ahmed-aga je za svog života, izgleda, uspio odrediti samo muteveliju, svoga sestrića Mustafa-bega, i muderrisa Muhammeda sina Kurtova. Ime ovoga muderrisa nismo uspjeli naći u dostupnoj literaturi, tako da o njemu nema nikakvih podataka. Među osobama koje su posvjedočile vakufnamu, od kojih je većina nosila vojne titule, nalazi se još jedan muderris,

41 Čar-Drnda, Hatidža, *Nastanak Mostara, njegov urbani i demografski razvoj do kraja 16. stoljeća*, 182.

Ahmed, sin Muradov. On je, možda, te 1591. godine bio muderris u Karađoz-begovoj medresi.⁴²

Mostarska buk'a – *daru-l-hadis* i *daru-l-kurra*

Iz vakufname se jasno vidi da je Buk'a bila mjesto u kojem su djelovale dvije stručne škole, *daru-l-hadis* i *daru-l-kurra*. Izučavanju Kur'ana i hadisa, dva temeljna izvora islama, uvijek se pridavala velika pažnja i ima dugu tradiciju u islamskom svijetu. Prema tradiciji, Kur'an je objavljen na sedam harfova, slova (dijalekata), te je to bio uzrok da se počeo učiti na sedam narječja arapskog jezika. Muslimani su se počeli okupljati oko *kurraa* radi uvježbavanja raznih načina učenja Kur'ana. Sprva se poduka obavljala u džamijama u vidu kružoka (*halki*), da bi vremenom došlo i do formiranja posebnih ustanova, a zatim i do naziva *daru-l-kur'an*, *daru-l-kurra* i slično. I izučavanje hadisa se u početku odvijalo u džamijama, a kasnije su podignuti posebni zavodi za izučavanje ove nauke.⁴³ Ove stručne škole u osmanskoj državi bile su produžetak specijaliziranih obrazovnih ustanova ranijeg perioda. U osmanskom periodu podignut je značajan broj škola ovakva naziva. Izučavanje Kur'ana i hadisa se obavljalo i na drugim mjestima poput džamija, no termini *daru-l-hadis* i *daru-l-kurra* označavaju posebne škole ili medrese podignute samo za tu svrhu.

Tako je Evlija Čelebija u XVII stoljeću zabilježio da se u Sarajevu na osam mjesta izučava učenje Kur'ana, ali da nema posebnih škola za stručnjake smještenih u velike zgrade i opskrbljenih bogatim vakufima, a da se hadis izučava na deset mjesta, no da još nije podignuta naročita škola pod kupolom za izučavanje islamske tradicije. On je, izgleda, jedinu takvu potkupolnu školu kod nas zabilježio u Nevesinju za koju je rekao da je jedinstvena u Hercegovini. Također, Čelebija je zabilježio jedan *daru-l-hadis* u Pruscu.⁴⁴

Poznato je još da su takve dvije škole postojale u Livnu. Prvu je podigao Mir Topotan Mustafa-beg 1642. godine i to je bio najveći *daru-l-hadis* u Bosanskom ejaletu. Sastojao se od 16 soba za učenike, jedne *dershane*

42 U navedenom Aličičevom Opširnom popisu iz 1585. godine kao stanovnik Muhammed-begove (Karađoz-begove) mahale spominje se muderris Hasan, a to je bio prvi muderris Karađoz-begove medrese. Ahmed, sin Muradov se ne spominje kao stanovnik ni jedne mostarske mahale, ali se kao vlasnik jednog čifluka u okolici Mostara spominje Ahmed muderris. Sigurno je riječ o istoj osobi.

43 Nakičević, Omer, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, 31-32.

44 Čelebija, Evlija, *Putopis*, 108-109, 133.

i šadržana. Profesorska plaća iznosila je 40 akči dnevno i izučavanje hadisa bio je obavezan predmet za razliku od izučavanja fikha, tefsira i Rumijeve *Mesnevice* koji su bili fakultativni. Drugi livanjski daru-l-hadis je podigao hadži Šaban-aga Borić prije 1762. godine. Ova škola je, izgleda, bila i dar-l-kurra, jer se navodi da je u njemu postojao i „džihet učenja napamet Kur’ana“.⁴⁵ Važno je napomenuti da postoji razlika između buke i daru-l-kurra i daru-l-hadisa. To su sve bile zasebne obrazovne ustanove. U Mostaru je, kako se može razumjeti, bilo drugačije. Daru-l-kurra i daru-l-hadis su bili smješteni u zasebnom objektu koji se zvao buka.

Ove dvije specijalizirane škole su u Mostaru sasvim sigurno djelovale kao i mnogi drugi nastavni zavodi te vrste. U daru-l-kurra se podučavalo ispravnom učenju Kur’ana, njegovom memoriranju, hifzu, i podučavanju različitih načina učenja, odnosno različitih kiraeta. Učitelji u ovoj školi su sigurno bili hafizi Kur’ana. Ime prvog šejha nije poznato jer vakufnamom još uvijek nije bio određen, kao ni imena ostalih šejhova. Jedini šejhu-l-kurra koji se spominje u izvorima jeste jedan od potpisnika vakufname Derviš-paše Bajezidagića iz 1602. godine. Ovu vakufnamu je posvjedočio i ponos hatiba, šejh hafiza, šejhu-l-kurra (šejhu-l-*hufaz ve-l-kurra*) Mevlana Mahmud-efendija hatib u Atik džamiji.⁴⁶ Ovaj Mahmud-efendija je, dakle, bio hafiz i učitelj učača Kur’ana, te nije isključeno da je, osim što je bio hatib u Atik (Sinan-pašinoj) džamiji, tu poduku obavljao upravo u Buk’i.⁴⁷ Na osnovu već spomenute Čišićeve vakufname iz 1848. godine, u kojoj je navedeno da je Buka izvorno bila daru-l-kurra, moglo bi se zaključiti da tada sredinom XIX stoljeća daru-l-kurra nije više djelovao. Poznato je da se u Buk’i nalazio jedan mekteb koji je radio do 1910. godine. Možda je mekteb djelovao u onom dijelu Buke koji je bio namijenjen daru-l-kurra koji se ugasio. Kada je prestao s radom, teško je reći, ali to je bilo sigurno prije 1848. godine.

Kada je riječ o daru-l-hadisu, vakufnamom je određeno da muderris podučava racionalnim i tradicionalnim naukama i za to je imao primati plaću od 20 dirhema dnevno. Ovaj daru-l-hadis je bio poput većine stručnih škola ove

45 Nakičević, Omer, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, 170-173; Hasanović Zuhdija, „Institucionalno izučavanje hadisa u Bosni i Hercegovini“, *Zbornik radova*, godina XXXI, br. 16, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, 2012, 75-76.

46 AHNK, *Acta Turcarum*, OZ-DK 2/86

47 Spomenimo i to da je u mostarskom sidžilu iz 1632-1634. kao stanovnik Mostara spomenut slijepi šejh hafiz Hasan (Mujić, Muhamed, *Sidžil mostarskog kadije 1632-1634*, Prva književna komuna, Mostar, 1987, 170). Pitanje je da li je on bio sufijski šejh ili šejhu-l-kurra? Ako je bio ovo potonje, onda je možda i on bio učitelj u Buk’i.

vrste u osmanskoj državi. No, nisu sve škole ovakva naziva bile istoga ranga, na što ukazuje arhitektonski izgled i veličina objekata u kojima su bile smještene, kao i primanja profesora. I daru-l-hadis je bio stepenovan prema primanjima muderrisa. Najniži nivo je bio 20 akči, a najviši daru-l-hadis u Istanbulu. Veliki broj daru-l-hadisa je bio upravo na nivou od 20 akči. To je nivo ibtidai haridž medresa od 20 akči, odnosno nižih srednjih škola.⁴⁸ Tog ranga je bio i mostarski daru-l-hadis. Škole tog nivoa su zasigurno bile tek početni stepen u izučavanju hadisa. Sigurno zbog toga vakufnamom nije naloženo da on bude namijenjen isključivo izučavanju hadisa, već je muderris bio dužan podučavati racionalnim i tradicionalnim naukama. Pojam tradicionalnih i racionalnih nauka je dosta širok, ali riječ je o naukama koje su se uobičajeno predavali u medresama. U tradicionalne nauke spadaju komentar Kur'ana (tefsir), islamska tradicija (hadis), šerijatsko pravo (fikh i usul-i fikh), a u racionalne islamska skolastička teologija (kelam), stilistika i retorika (belagat), logika (mantik), astronomija (hey'et) i arapski jezik.⁴⁹ Smatra se da su racionalne nauke bile niže, a tradicionalne više. Racionalne su pomoćno sredstvo u savlađivanju tradicionalnih nauka, Kur'ana i hadisa, odnosno disciplina zasnovanih na ova dva glavna izvora vjere. Svi školski programi navode izučavanja racionalnih nauka na prvom mjestu, pa tek onda tradicionalnih, koje su teže.⁵⁰ To znači da su se u daru-l-hadisu izučavali isti predmeti kao i u ostalim medresama, ali, shodno nazivu škole, s naglaskom na proučavanju hadiske nauke. To bi se moglo zaključiti i iz Opijačeve bilješke u kojoj je naveo tri djela koja je predavao u Buk'i. To su bila Šerh *Mešarik* autora Ibn Meleka, *Risala Isti'arat* autora Isamuddina, djelo Šerh *Kafija* autora šejha Abdurrahmana Džamija.⁵¹ Prvo djelo spada u područje izučavanja hadiske nauke, dok druga dva spadaju u područje izučavanja arapskog jezika. Šerh *Mešarik* je komentar na hadisku zbirku *Mešarik*, koje se obično predavalo u mostarskim medresama, a, s druge

48 Ali Yardım, Dârülhadis, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 9, Istanbul, 1993, 529-532; dostupno online na <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulhadis>. Različito stepenovanje ovih stručnih škola može se uočiti u registru medresa iz polovine XVII stoljeća koje su bile u nadležnosti rumeljskog kazaskera. Medrese su bile razvrstane po plaćama muderrisa. Među njima se nalazio i jedan broj istanbulskih daru-l-hadisa. Tri daru-l-hadisa, Šerifzadea, Haskoyu i Firuz-agin su bili od 25 akči, a Bakkal Piri od 10 akči (www.umutdolu.net/egitim-kultur/sosyoloji/turk-egitim-tarihi.asp).

49 Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme Osmanske uprave*, 34.

50 Nakičević, Omer, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, 103.

51 AHNK, R-95, fol. 32/b.

strane, bez poznavanja arapskog jezika nisu se mogli izučavati glavni izvori islamskog učenja.⁵² Uključujući, dakle, i hadiske nauke.

Muderris u Buk'i medresi je imao istu platu kao i muderris Karađoz-begove medrese.⁵³ I daru-l-hadis koji je djelovao u Buk'i i Karađoz-begova medresa bili su istoga nivoa, to jest niže srednje škole ili mederese od 20 akči.⁵⁴ Međutim, postoji podatak da je u prvoj polovini XVII stoljeća plaća muderisu Karađoz-begove medrese povećana.⁵⁵ Kakav je bio slučaj s daru-l-hadisom po tom pitanju, nije poznato. Pošto je bio smješten u buk'i, dakle jednostavnijoj građevini, on nije bio poput banjalučkog daru-l-hadisa sa 12 soba za učenike gdje je muderris imao plaću 25 akči, niti livanjskog sa 16 soba za učenike gdje je profesorska plaća iznosila 40 akči dnevno i gdje je izučavanje hadisa bio obavezan predmet za razliku od izučavanja fikha, tefsira i *Mesnevice*. U mostarskom daru-l-hadisu izučavale su se hadiske nauke u sklopu tradicionalnih i racionalnih nauka koje su se izučavale i u ostalim medresama. Vjerovatno je zbog toga došlo da se daru-l-hadis označava kao medresa. Zato je Mahmud Ćišić u vakufnami iz 1848. godine naveo da je to medresa koja je poznata kao Buk'a, odnosno Buk'a medresa, kako se navodi u drugim dokumentima. Poznata su imena trojice muderrisa. Prvog Muhammeda čelebije, sina Kurtova, Ibrahima Opijača koji je u Buk'i počeo predavati u mjesecu ramazanu 1128, odnosno u avgustu 1716. godine i obavljao je vjerovatno do smrti 1724. godine, i posljednjeg muderrisa Mustafe Dizadra iz 1907. godine.

U vakufnami se spominju i osmerica učenika, od kojih su četverica pohađala daru-l-hadis, a četverica daru-l-kurra. No, u vakufnami nije navedeno da su podignute i sobe u kojima bi ovi učenici stanovali. Pošto se navodi da

52 Nakičević, Omer, *Karabeg*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2001, 47-48, 35. Autor ovoga djela o hadisu bio je Abdullatif b. Abdulaziz Ibn Melek (u. 797/1396), puni naziv djela je *Mabariku-l-Azhar fi šarh Mašariku-l-Anvar*. Osnovno djelo je napisao Hasan b. Muhammed b. Hasan al-Sagani (u. 650/1252) pod nazivom *Mešariku-l-Anvari-n-nebevijeti min sahihi-l-ahbari-l-Mustafevijati*. Autor djela Šerh *Kafija* je Abdurrahman Džami (u. 898/1492), a to je komentar na djelo *El-Kafijetu fi-n-nahv* autora Ibn Hadžiba (u. 644/1264). To je djelo iz arapske gramatike i sintakse. *Risala Isti'arat* je djelo o metonimiji u arapskom jeziku. Autor je Ibrahim b. Muhammed b. Arabšah al-Isfaraini, poznatiji kao Isamuddin ili Isam (u. 943/1537).

53 Hasandedić, Hivzija, *Mostarski vakifi i njihovi vakufi*, Medžlis IZ Mostar, 2002, 14. U objema vakufnamama navedena je plaća od 20 dirhema. Dirhem je srebreći novac, isto kao i akča.

54 Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme Osmanske uprave*, 34.

55 *Ibid.*, 192.

se Buk'a sastojala od četiri prostorije, možda su u druge dvije stanovali po četverica učenika koji su pohađali Buk'u. Međutim, karakteristika buk'a je da su to bile jednostavnije građevine bez dodatnih objekata, odnosno soba za učenike, tako da ne mora značiti da su učenici stanovali u Buk'i, već je vakif samo odredio broj onih koji će dobijati navedeni iznos od jednog dirhema dnevno. Izgleda da je to bio slučaj i sa nevesinjskom buk'om koju je prema vakufnami trebalo pohađati petero učenika, a prema opisima ova buk'a je bila nastavni zavod pod jednim krovom bez soba za učenike.

Ahmed-agina Buk'a je, kao i sarajevska Hadži Osmanova i banjalučka Ferhad-pašina, podignuta u drugoj polovini XVI stoljeća. Sarajevska i prvobitno banjalučka s plaćom muderrisa od 15 akči bile su na nivou većine osmanskih buk'a, a vjerovatno je to bio slučaj i sa jajačkom. Banjalučka je kasnije postala daru-l-hadis. Mostarska buk'a, s druge strane, nije bila obrazovna ustanova koja se nalazila na nivou ispod nižih *haridž* medresa poput ostalih škola toga naziva, niti je vremenom prerasla u daru-l-hadis i daru-l-kurra, kako se to mislilo.⁵⁶ U njoj su te dvije škole djelovale od samoga početka. Naziv buk'a ne ukazuje na njen status koje su škole toga naziva imale unutar obrazovnog sistema, već će se time, vjerovatno, htjelo ukazati na njen arhitektonski izgled. To bi mogao biti slučaj i sa nevesinjskom koja se u vakufnami uopće ne spominje kao buk'a. Ako se uporede ova dva hercegovačka nastavna zavoda, može se reći da su oni po svom nastavnom sadržaju najbliži. I profesori u objema buk'ama su imali istu plaću, samo što su u nevesinjskoj učenici, kojih je bilo petero, dobijali dvije akče dnevno. Nevesinjska buk'a je, vjerovatno, bila veća i bila je pod kupolom, a mostarska imala krov na četiri vode, mada se navodi da je i ona prvobitno bila potkupolna.⁵⁷ Buk'a u Nevesinju u kojoj su bili smješteni daru-l-kurra i daru-l-hadis izgleda da, ipak, nije bila jedinstvena građevina u Hecegovini. Naime, to je zaključio Evlija Čelebija koji je prolazeći kroz Nevesinje zabilježio

56 Nakićević, Omer, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, 55. Buk'e su, kako se vidi iz nekoliko navedenih primjera, imale svoj status unutar osmanskog obrazovnog sistema. Mada nema podataka o njihovom nastavnom sadržaju, sigurno je bilo slučajeva da se u nekima od njih izučavala samo jedna grana islamskih nauka, pa tako i hadiska, poput one u Tokatu koja je, kako se vidi u registru vakufa, nosila naziv Daru-l-hadis buk'a s plaćom muderrisa od pet akči. Međutim, pitanje je da li se buk'e općenito mogu smatrati stručnim školama ili nižim školama za izučavanje hadisa, odnosno pripremnim školama za daru-l-hadis. To što je banjalučka buk'a postala daru-l-hadis može biti vakifova volja, a ne što je buk'a po svome karakteru takva vrsta škole koja nužno treba prerasti u zavod za izučavanje hadisa. Ovo pitanje, smatramo, zahtijeva jedno detaljnije istraživanje.

57 Mulić, Jusuf, *Muslimanske škole u Mostaru (1554.1945.)*, 154.

da u cijeloj Hercegovini nije u to vrijeme bilo sličnih zavoda koji su radili u zasebnoj zgradi.⁵⁸ Ahmed-agina Buk'a je već tada postojala, ali o njoj Čelebija očigledno nije imao nikakvu informaciju. Mostarska Buk'a je nastala otprilike 40 godina prije nevesinjske i od samoga početka je djelovala kao ustanova u kojoj su bile smještene dvije stručne škole za razliku od one u Nevesinju koja je sprva bila namijenjena samo izučavanju pravilnog učenja Kur'ana.

Zaključak

Na osnovu svega navedenog o Ahmed-aginoj obrazovnoj ustanovi može se zaključiti da ona izvorno nije bila samo daru-l-kurra, već je bila i daru-l-hadis. Dakle, u jednoj zgradi su djelovale dvije stručne škole od kojih je daru-l-hadis funkcionirao duže i postao poznat kao medresa, to jest Buk'a medresa. Moglo bi se reći da je daru-l-hadis od početka imao karakteristike medrese. Na to ukazuju predmeti koji su se tu predavali, kao i visina plaće muderrisa koja je bila na nivou plaće predavača u nižim medresama od dvadeset akči kakva je prvotno bila i Karađoz-begova. Također, Buk'a nije podignuta iz sredstava Karađoz-begova vakufa kao što se pretpostavlja, mada je svakako interesantno da je izgrađena u neposrednoj blizini te medrese. Ova Mostarska buk'a podignuta je koncem XVI stoljeća i to je bila treća obrazovna ustanova podignuta u gradu nakon Karađoz-begove i Čejvan Čehajine medrese, mada se, zapravo, ne zna kada je ova posljednja tačno osnovana.

Buk'a je zadužbina Ahmed-age, sina Abdullahova, koji je poput mnogih drugih mostarskih vakifa pripadao vrhu vojnog staleža ondašnjeg Mostara. Nije bez značaja podatak da je ova obrazovna ustanova nastala u periodu XVI stoljeća koje se smatra zlatnim dobom razvoja Mostara. Tada dolazi do značajnije urbanizacije i razvitka grada podizanjem velikog broja građevina vjerskog, prosvjetnog, privrednog i humanitarnog karaktera. Ahmed-aga nije podigao i uvakufio privredne objekte poput Karađoz-bega i Čejvan Čehaje, ali je podižući jednu obrazovnu ustanovu u kojoj se podučavalo pravilnom učenju Kur'ana i izučavala islamska tradicija doprinio razvoju općeg obrazovanja u Mostaru.

58 Hasandedić, Hivzija, *Spomenici islamske kulture u istočnoj Hercegovini*, 133.

BUQ'A MADRASA IN THE CITY OF MOSTAR

SUMMARY

During the Ottoman rule in Bosnia and Herzegovina, educational institutions bearing the name buq'a were raised. One such buq'a was also in Mostar. About this school was written by Hivzija Hasandedić, followed by other researchers who dealt with the educational institutions of the city. However, it is unknown when this institution was erected and whose endowment was. A transcript of the waqfnama of the Mostars buq'a was found in a manuscript in the collection of oriental manuscripts of the National and University Library of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo. Based on the waqfnama, information about the construction period, the builder, the character of the school and other details related to its material support can be found. This waqfnama can contribute to the study of the history of education and educational institutions in Mostar, but also to the general study of these lesser known educational institutions that were raised in our country during the Ottoman period. '

Key words: buq'a, Ahmad son of Abdullah, Mostar, education in the Ottoman period, Mostars waqfs, dar al-qurra, dar al-hadith.

Izvori i literatura

Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona, R-95.

Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona, R-51.

Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona, *Acta Turcarum*, OZ-DK 2/86.

Arhiv Vakufskog povjerenstva Mostar, 980/1913.

Gazi Husrev-begova biblioteka, Sidžil vakufnama, br.1.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka BIH, R-135.

Algar Hamid, Boqa, *Encyclopedia Iranica*, VOL IV, fasc. 4, 1989, 356-366 (www.iranicaonline.org/articles/boqa-plur).

Aličić, Ahmed, *Opširni katastarski popis za Oblast Hercegovu iz 1585. godine*, sveska II, Dobra knjiga, Sarajevo, 2014.

Aščerić, Ines, „Neke napomene o problemima iz historije Isa-begove tekije“, *POF* 52-53, Sarajevo, 2004.

Čar-Drnda, Hatidža, *Nastanak Mostara, njegov urbani i demografski razvoj do kraja 16. stoljeća*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo, 2014.

- Čelebija, Evlija, *Putopis*, Svjetlost, Sarajevo, 1967.
- Čelebi, Evliya, *Gunumuz Turkcesiyle Evliya Celebi Seyahatnamesi*, 9. kitab, 1.cilt, Yapi Kredi Yayinlari, Istanbul, 2011.
- Čelebi, Evliya, *Evliya Celebi Seyahatnamesi*, 5. kitab, Yapi Kredi Yayinlari, Istanbul, 2001.
- Čelebi, Evliya, *Seyahatnamesi*, vol. 5, Istanbul, 1315/1897.
- Dobrača, Kasim (prir.), *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*, sv II (drugo izdanje), Al-Furqan Islamic Heritage Foundation, Rijaset Islamske zajednice u BiH, London – Sarajevo, 2002.
- Erzi, Adnan, Bursa'da Ishaki dervislerine mahsus zaviyenin vakfiyesi, *Vakıflar dergisi*, sayı II, Ankara, 1941.
- Hadžiosmanović, Lamija – Trako, Salih, „Šehrengiz Adli Čelebija o Mostaru“, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 35/1985, Sarajevo, 1986.
- Hanif N., *Biographical, Encyclopaedia of Sufis: Central Asia and Middle East*, Sarup & Sons, New Delhi, 2002.
- Hasandedić, Hivzija, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, IKC Mostar, 2005.
- Hasandedić, Hivzija, *Spomenici islamske kulture u istočnoj Hercegovini*, El-Kalem, Sarajevo, 1990.
- Hasandedić, Hivzija, *Mostarski vakifi i njihovi vakufi*, Medžlis IZ Mostar, 2002.
- Hasanović, Zuhdija, „Institucionalno izučavanje hadisa u Bosni i Hercegovini“, *Zbornik radova*, godina XXXI, br. 16, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, 2012.
- İpşirli, Mehmet, „Buk'a“, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 6, Istanbul, 1992.
- Kadrić, Adnan, *Mostarski bulbuli*, Fondacija „Baština duhovnosti“, Mostar, 2012.
- Karamustafa, Ahmet, *Sufism, The formative period*, Edinburgh University Press, 2007.
- Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme Osmanske uprave*, IKC Mostar, 1999.
- Kunter, Halim Baki, *Kitabelerimiz*, *Vakıflar dergisi*, sayı II, Ankara, 1941.
- Kurt, Yilmaz, Oruç Hatice, Isa-begova tekija/mevlevihana u Sarajevu, *Znakovi vremena*, dvobroj 39/40, Sarajevo, 2008.
- Lavić, Osman, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa NUB BIH*, London-Sarajevo, 2011.
- Mujezinović, Mehmed, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, sv. II, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 1998.
- Mujezinović, Mehmed, „Musafirhana i tekija Isa-bega Ishakovića u Sarajevu“, *Naše starine*, III, 1956.
- Mujić, Muhamed, *Sidžil mostarskog kadije 1632-1634*, Prva književna komuna, Mostar, 1987.
- Mulić, Jusuf, *Muslimanske škole u Mostaru (1554.1945)*, Sarajevo, 2017.

- Mušić, Omer, Ibrahim Opijač Mostarac, *POF*, X-XI, 1960-61, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1961.
- Nakičević, Omer, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole od XV do XVII vijeka*, Sarajevo, 1999.
- Nakičević, Omer, *Karabeg*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2001.
- O'Kane, Bernard, Tāybād, Turbat-i Jām and Timurid Vaulting, *Journal of Persian Studies*, Vol. 17, 1979.
- Popara, Haso, Zaboravljeni muderris, muftija, munla, vaiz i vakif Ahmed ibn Mustafa Logavija 1650?-1717, *Anali GHB* 2017; 46 (38), Sarajevo, 2017.
- Ramić, Jusuf, *Bošnjaci u Egiptu u vrijeme tursko-osmanske uprave*, El-kalem, Sarajevo, 2012/1433.
- Šabanović, Hazim, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973.
- Taslidža, Faruk, *Bosanski ejalet u doba Bečkog rata (1883-1699)*, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke/znanosti, Mostar, 2017.
- Üstek, Fatma, *Tokat Merkez Kazası Vakıf Kayıtları: H. 984 (M. 1576) Tarihli Defter-i Evkâf-ı Rum*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1985.
- Wolper, Ethel Sara, *Cities and saints: Sufism and transformation of urban space in medieval Anatolila*, The Pennsylvania State University Press, University Park, 2003.
- Yardımlı Ali, Dârülhadis, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul, 1993.

